AVROASİYA KONTEKSİNDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQUN İNKİŞAFI ETDİRİLMƏSİ YOLLARI

Rəfiqə ƏLİYEVA*

Xülasə: Məqalədə Avrasiya regionunda mədəniyyətlərarası ünsiyyətin şərtləri və prinsipləri müzakirə olunur. İnsan quruluşunun tərkib hissəsi kimi dialoq sosial varlıqları və ünsiyyət məkanlarını əhatə edir. Məqalənin məqsədi Avrasiya kontekstində mədəniyyətlərarası dialoqun funksiyası, əhəmiyyəti və təsirlərinin təhlilini təqdim etməkdir.

Məlumdur ki, sosial təcrid, bədbinlik, monoloqlar şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə ünsiyyətin əhəmiyyətini azaldır. Nəticə etibarilə, fərd özünü məhv etmə və təklik düşüncələrinə müraciət edə bilər. Cəmiyyətimizdə bir çox mühüm toplantıların, razılaşmaların və qarşılıqlı anlaşmanın təməl ideyaları insan varlığının başqasına istinadı, əlaqə və ünsiyyətdir. Avrasiya modelinin təhlili mədəniyyətlərarası dialoqun sosial-iqtisadi və mədəni həyatımızda problemlərin həlli üçün vacib olduğu fikrini dəstəkləyir.

Avrasiya modelinin təsiri cəmiyyətə bir sıra müsbət təsirlər, o cümlədən Azərbaycan mədəniyyəti, turizm və təhsil sahələrində nailiyyətlər əldə etmişdir. Bu perspektivə görə, məqalə Avrasiya cəmiyyətində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin dəyərini göstərir və dərin tövsiyələr və qiymətləndirmələr təqdim etməklə faydalı vasitəyə çevrilir.

Açar Sözlər: *Qarşılıqlı Anlaşma, Əməkdaşlıq Fəaliyyəti, Mədəniyyətlərarası Dialoq, YUNESKO*

The Ways of Developıng Intercultural Dıalogue in The Euroasıan Context

Abstract: The article discusses the conditions and tenets of intercultural communication in the Eurasian region. As a component of human structure, dialogue involves social entities and communication spaces. The article's goal is to provide an analysis of intercultural dialogue's function, significance, and effects in the Eurasian context. It is well known that social isolation, pessimism, and monologues diminish the importance of communication in interpersonal relationships.

Consequently, an individual may resort to thoughts of self-destruction and loneliness. In our society, the fundamental ideas of many important gatherings, agreements, and mutual understanding are the reference of human existence to the other, connection, and communication. The analysis of the Eurasian model provides support for the idea that intercultural dialogue is essential to resolving issues in our socioeconomic and cultural lives. The influence of the Eurasian model has resulted in several positive effects on society, including achievements in the fields of Azerbaijani culture, tourism, and education. According to this perspective, the paper illustrates the value of cross-cultural communication in Eurasian society and turns into a helpful tool by offering insightful recommendations and evaluations.

Key Words: *Mutual Understanding, Cooperative Action, Intercultural Dialogue, UNESCO*

Giriş

Mədəniyyətlərarası dialoq müxtəlif dil və mədəniyyət mənşəli fərdlər və ya qruplar arasında yerləşmiş ünsiyyət kimi müəyyən edilir. Cəmiyyətimizin inkişaf konsepsiyası ilə mədəni sərhədlər arasında effektiv ünsiyyət qurmaq bacarığına malik olmaq üçün mədəniyyətlərarası dialoqun yaranması vacibdir.

Bu məqalə də multikultural öyrənmə mühitində mədəniyyətlərarası səriştələr və mədəniyyətlərarası dialoq məsələlərini müzakirə etmək məqsədi daşıyır. O, *mədəniyyətlərarası həssaslığa, mədəniyyətlərarası dialoqa və mədəniyyətlərarası effektivliyə* diqqət yetirməklə təhsildə mədəni ölçü və keyfiyyət ideyasını dəstəkləyir.

"Mədəniyyətlərarası dialoq başqasının qlobal qavrayışının daha dərindən dərk edilməsinə səbəb olan müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub şəxslər və qruplar arasında açıq və hörmətli fikir mübadiləsidir". (Berry, J., W., 2013). Bu dialoqlar müasir gənclərə *empatiya, anlaşma və tolerantlıq* qura biləcəyimiz ümumi zəminləri tapmaq üçün unikal imkan yaradır. Məlumdur ki, dünyada mədəniyyətlərarası empatiya və anlaşma sosial birliyə və müxtəlifliyə qarşı tolerantlığa səbəb olur.

Tarix boyu Avrasiya kontekstlərdə geniş spektrli problemləri həll etmək üçün mədəniyyətlərarası dialoq proseslərinin sülhsevər, həmrəy və möhkəm cəmiyyətlər qurmaq üçün effektiv vasitə olması üçün lazım olan bacarıqlar, strukturlar və dəyərlər haqqında sistematik biliklər az olaraq qalır.

* Baş Müəllim, Bakı Avrasiya Universiteti, Xarici Dil Və Ədəbiyyat Kafedrası, e-mail: aliyeva.rafiga@mail.ru.

DOI :10.30546/100981.1.2024.0135

Digər ən mühüm tələbi siyasi arenada mədəniyyətlərarası dialoq üzrə Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının qərarı ilə dialoqu müxtəlif etnik mənşəli fərdlər və qruplar arasında hörmətli və açıq fikir mübadiləsini əhatə edən proses kimi müəyyən edir.

Müxtəlifliyin və təhlükələrin artdığı dünyada mədəniyyətlərarası dialoq yaşadığımız cəmiyyətdə zəruri bir xarakter daşıyır və sosial bağlılığı möhkəmləndirir, qarşıya çıxan münaqişələrin qarşısını almağa çalışır. Artıq yaşadığımız icmalarda etnik, dini, dil və milli sərhədlər ətrafında danışıqlara ehtiyac duyuruq.

Avrasiya məkanında mədəniyyətlərarası dialoqun öyrənilməsi təhsil sistemimizdə öyrənənləri tolerant olmağa və başqa insanlara hörmət etməyə sövq etməklə şans bərabərliyi, müxtəliflik və mədəniyyətlərarası dialoq prinsiplərinin daha çox ali təhsil müəssisələrində təbliğində mühüm rol oynayır. Bu məqalə qlobal biliyə əsaslanan cəmiyyət və iqtisadiyyat çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoq və mədəniyyətlərarası səriştəyə alternativ baxışı təqdim edir.

Bundan əlavə, mədəniyyətlərarası dialoq bütün insanlara fərdi, etnik, sosial, mədəni və dini qruplar və millətlər arasında hörmət, anlaşma və həmrəyliyə töhfə verməyə imkan verən mədəni bilik, münasibət və bacarıqlar təqdim edir. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası tədris səriştəsi müəllimlərə sinifdə mədəni, linqvistik və ya digər fərqləri aradan qaldırmağa, intizam mədəniyyətləri arasında uğurla ünsiyyət qurmağa və öyrənməni asanlaşdırmaq və tələbələr arasında mənalı əlaqələr qurmağa və səmərəli kommunkasiyaya imkan verir.

1. Mədəniyyətlərarası Dialoqun Qurulması Məqsədləri və Əhəmiyyəti

Kohli, K., D., və Pareek, U., (1985) qeyd edir ki, Avrasiya kontekstində mədəniyyətlərarası dialoqun əsas məqsədi digər tərəfləri dinləmək və anlamaq, eləcə də başqalarının fikirlərindəki mövqeləri anlamaqdır (Bohm, D., 1998). Bundan əlavə, insan şəxsiyyətinin bu dialoqda məsuliyyəti müəyyən qədər artır. Dialoq qurulan zaman *"Mən"* və *"Sən"* yanaşması prinsipcə vasitəçilik ontologiyasına çevrilir. Bu o deməkdir ki, dialoqda hər hansı bir fikir tərəflər üçün ikimənalı xarakter daşıyır. Bu hal dialoq zamanı qeyri-müəyyənlik yaradır. Belə olan halda qeyr-müəyyənliyi aradan götürmək üçün təkliflər və məsləhətlər öz rolunu oynayır. Həqiqətən də, mədəni dialoqun məqsədi aşağıdakı sahələr üzrə müəyyən edilmiş elementləri inkişaf etdirməkdir:

- *mədəni müxtəlif fərqliliklər üzrə təhsil almaq,*
- *mədəni anlaşmaya dair təhsili öyrənmək*
- *mədəniyyətlərarası öyrənməyə qoşulmaq,*
- *etnik, dini, baxış, irqi, gender, multikultural və bikultural elementləri analamaq*
- *çoxmədəniyyətli dünyada dinc və konstruktiv birlikdə yaşamağa kömək etmək*
- *eyni zamanda icma və aidiyyət hissini inkişaf etdirmək*
- *keçmiş səhvlərin təkrarlanmasının qarşısını almaq*
- *mədəniyyət qrupunun gücünü göstərmək*
- *qarşılıqlı anlaşmada təcrübə mübadiləsi aparmaq*
- *fərqləri və oxşarlıqları aşkar etməkdir.*

Bundan əlavə, mədəniyyətlərarası dialoq təhsildə və mədəniyyətdə sosial birlik, insanlar arasında barışıq və beynəlxalq sülh üçün ilkin zəruri şərtdir. Bu məqsədlərə müxtəlif perspektivlər və təcrübələr daxildir. Bu təcrübələrə bir-birini daha yaxşı anlamaq, cəmiyyətin inkişafında fərdin iştirakının artırılması, bərabərliyin təşviqi və yaradıcı proseslərin təkmilləşdirilməsi daxildir. Üstəlik, dialoqda uyğun sözlərdən istifadə etmək, müasir terminologiyanı işlətmək, həyat təcrübələrindən nümunə gətirmək mürəkkəb dərketmə proseslərini asanlaşdırır, tərəflərdən zəngin lüğət bilikləri və rabitəli nitq nümunəsini tələb edir (Berry, J., W., 2013).

Bu məqsədlə, dialoq şəffaflıq mühitində qurulmalı, aşkarlıq, açıq ünsiyyətə xidmət etməli, empatiya göstərmək, insanların, qrupların, millətlərin, dövlətlərin və regionların mövqeyini bilmək üçün sosioloji fəlsəfəyə əsaslanmalıdır. Adından məlum olduğu kimi, mədəniyyətlərarası dialoq Avrasiya məkanında insanın mədəniyyətlərarası əlaqələri həyatı baxımından təhsil üzərində qurulur və bunun üçün hazırlıq lazımdır.

Digər tərəfdən ölkəmizdə sülh və rifah şəraitində sakit həyat anlayışı və insan praktikasının güclənməsi mədəniyyətlərarası Avropa ölkələrinin böyük səyinə əsaslanır. Avrasiyada siyasi və ictimai harmoniya mədəniyyətlərarası qarşıdurmalarla yanaşı, daimi və mümkün konfliktləri də həll edir.

Ümumi mənada mədəniyyətlərarası dialoqun məqsədi multikultural dünyada dinc və konstruktiv şəkildə birlikdə yaşamağı öyrənmək və icma və aidiyyət hissini inkişaf etdirməkdir. Mədəniyyətlərarası dialoq həm də insan hüquqlarına, demokratiyaya və qanunun aliliyinə hörməti artırmaqla münaqişələrin qarşısının alınması və həlli üçün vasitə ola bilər. Daha konkret desək, Avropa Şurası tərəfindən aşağıdakı məqsədlər müəyyən edilmişdir:

- *dünya ölkələrinin görüşlərini bölüşmək, dünyanı yeni perspektivlə görməyənləri anlamaq və onlardan öyrənmək;*
- *müxtəlif mədəni ənənələr və qavrayışlar arasında oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən etmək;*
- *münaqişə və mübahisələrin zorakılıqla həll edilməməsi barədə konsensusa nail olmaq;*
- *mövcud sosial və siyasi quruluşların bütün növlərinə lazımi düzəlişlər edərək, mədəni müxtəlifliyin demokratik şəkildə idarə olunmasına kömək etmək;*
- *müxtəlifliyi təhlükə kimi qəbul edənlərlə onu zənginləşdirmə kimi qiymətləndirənlər arasında fərqi aradan qaldırmaq;*
- *xüsusilə mədəniyyətlərarası dialoq, sosial müxtəlifliyin demokratik idarə olunması və sosial birliyin təşviqi sahələrində ən yaxşı təcrübələri bölüşmək;*
- *birgə yeni layihələr hazırlamaq.*

1.1. Mədəniyyətlərarası Dialoq Yardım Çərçivəsi (YUNESKO)

Avrasiya məkanında mədəniyyətlərarası dialoqa praktiki alət kimi aktuallığını gücləndirmək üçün xalqlar arasında anlaşmazlıq və münaqişənin səbəblərini həll etməyə istiqamətləndirir. Bu məqsədlə, YUNESKO səmərəli münaqişə zonalarında mədəni dialoqu dəstəkləmək üçün mədəniyyətlərarası dialoqa imkan verən çərçivə sənədini işləyib hazırlamışdır. Dəstəkləyici sahələr üzrə Çərçivə Mədəniyyətlərarası Dialoq inklüzivliyin və sülhün inkişaf etdirilməsi üçün bir vasitə kimi rolunu oynamağa başladı. Bu istiqamətdə effektiv strukturların, proseslərin, dəyərlərin və bacarıqların keyfiyyətli olması üçün inteqrasiyalı yanaşmalar işləyib hazırladılar. Çərçivə sənədi doqquz sahə üzrə iyirmi bir göstərici ilə ölçülür. Burada əasən beş struktur sahə üzrə verilən makrosəviyyədə siyasət və hüquqi çərçivələr müəyyən edilmişdir. Bu göstəricilər sosial və institusional səviyyələrdə cəmiyyətin sistem elementlərini aşağıdakı göstəricilərlə təmsil edir:

- *İfadə azadlığı;*
- *İdarəetmə və vətəndaşlıq;*
- *Horizontal bərabərlik;*
- *Sosial birlik;*
- *Sabitlik və qeyri-zorakılıq.*

Digər dörd dəstəkləyici sahə çərçivə sənədində mikrosəviyyədə işləyir və cəmiyyətdə fərdlərin qarşılıqlı əlaqəsini əkds etdirir. Burada mədəniyyətlərarası dialoqun fəaliyyətlərinə, apardığı siyasətlərinə və fəaliyyətlərinə təsir edən prinsiplər, dəyərlər və səriştələr təmsil edilir:

- *Daxiletmə və nümayəndəlik;*
- *Rəhbərlik və təşkilat;*

- *Əlaqələr və uğunluq;*
- *Bacarıqlar və dəyərlər.*

1.1.1. Çərçivə Sənədindən İstifadə

YUNESKO-nun bütün Avrasiya regionlarında 160-a yaxın ölkəni əhatə edən mədəniyyətlərarası dialoqa imkanı vermək üçün YUNESKO-nun Çərçivə proqramı onlayn platformada hazırlanmışdır. Avrasiya ölkələri üçün hazırlanmış bu çərçivə sənədinin istifadəsi məlumatları öyrənmək, siyasətçilər və praktikantlar üçün mədəniyyətlərarası dialoqu dəstəkləmək, yaxşı qanunvericiliyi ehtiva etmək, bunun əsasında siyasətlər, proqramlar və fəaliyyətlərin hazırlanması ilə təchiz edilir. Bundan əlavə, bu ölkələrin nümayəndələri mədəniyyətlərarası dialoqda fəal iştirak, münaqişənin qarşısının alınması, insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqinin gücləndirilməsi, sülhün qurulması və davam etdirilməsi üçün gətirə biləcəyi konkret təsiri anlamaq üçün lazım olan biliyə malik olacaqlar (UNESCO=CEPES, 2011).

Təməl analayışlara malik olan məlumatlar hər bir region üçün çərçivə sənədində hesabat xarakteri daşıyır. Bu hesabatlar YUNESKO-nun hər bir regionunda yüksək performans göstərən ölkələrdən nümunə araşdırmalarını təqdim edir. Cəmiyyətdə inklüzivlik və sülh üçün bir alət rolunu oynayır. Mədəniyyətlərarası dialoq münaqişə regionunda düzgün siyasət və müdaxilə imkanlarını vurğulayaraq ekspertlərin müzakirələrin nəticələrini təqdim edir. Burada eyni zamanda təhsil, mədəniyyət və incəsənət, siyasi danışıqlar, media və informasiya texnologiyaları və şəhər idarəçiliyi vasitəsilə dialoq proseslərinin dəstəklənməsi üçün məlumatlarda öz əhəmiyyətini göstərir (UNESCO=CEPES, 2011).

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin *"Ağ Kitab"* layihəsi üzrə mədəniyyətlərarası dialoq insan hüquqlarına, demokratiyaya və qanunun aliliyinə hörmətin əsasını təşkil edən münaqişələrin və münaqişələrin qarşısının alınması və həlli alətidir. Dünyaya baxış, mədəni ənənələr və qavrayışlar arasında oxşarlıqlar və fərqlər haqqında anlayış və öyrənmə mədəniyyətlərarası dialoqda təklif edilir. O, fərqi və mədəni fərqliliyi ifadə edir, körpülər qurur və xüsusilə fərdi mədəniyyət sahələrində ən yaxşı təcrübələri bölür və seçir (Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab, 7 may 2008). Bundan əlavə, o, sosial fərqliliklərə və sosial dəyərlərə münasibətdə demokratik liderliyi öyrənməyə imkan verir, bunun vasitəsilə sosial birliyi formalaşdırır və yeni əməkdaşlıq layihələrinin və insanların və millətlərin inkişafının birləşməsini üzə çıxarır (UNESCO=CEPES, 2011).

Beləliklə, YUNESKO-nun mdəniyyətlərarası dialoa imkan verən çərçivə sənədi insan yaşayışını yüksək məqsədlərə aparan yolda bir yol xəritəsini təqdim edir və cəmiyyətimizin inkişaf sahələrini müxtəlif coğrafiyalarda birləşdirərək birgə yaşayışı təmin edir, dünyamizda sülh və əmin amanlığa xidmət edən sahələri birləşdirir.

1.2. Mədəniyyətlərarası Dialoqun Yaradılması Yolları

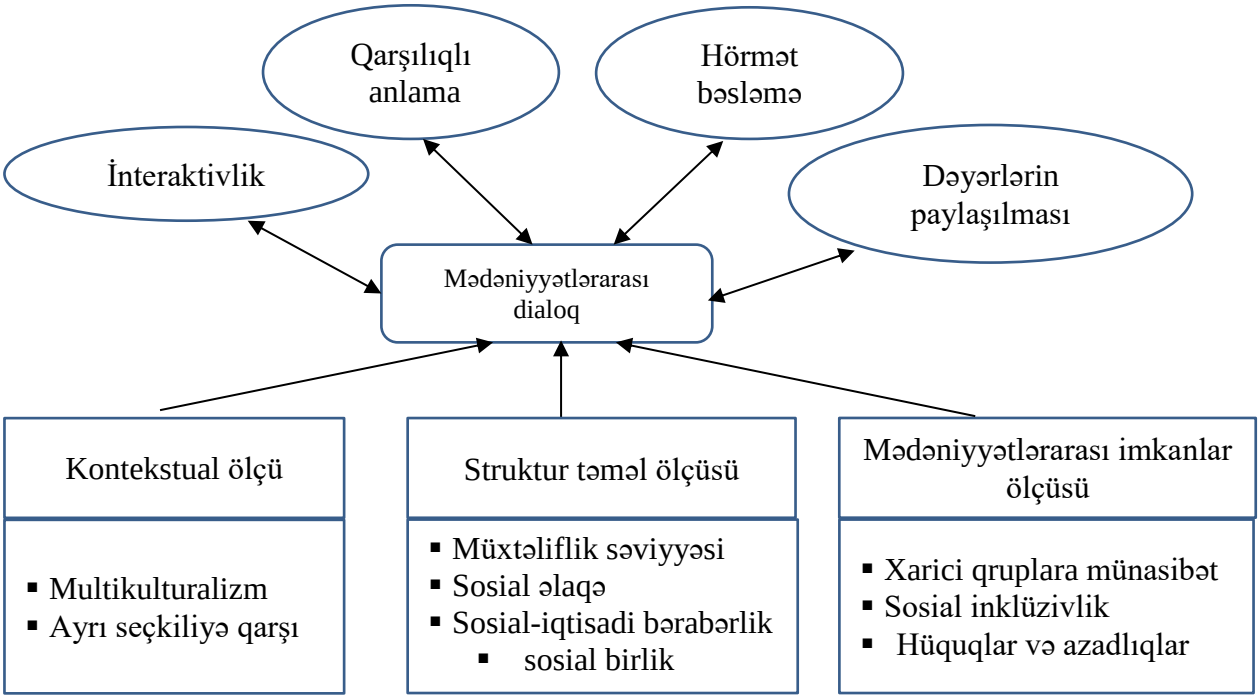
Avrasiya kontekstində mədəniyyətlərarası dialoqun prinsipləri *dinləmək, inancların müxtəlifliyinə hörmət etmək və ümumi dini təcrübələri müəyyən etmək* bacarığını inkişaf etdirməyə yönəlib. Onlar fərqliliyə açıqlığı və etikanın doqmatizmdən üstün olmasını və problemlərin həllini tənqidi və iştirakçı vətəndaşlar vasitəsilə təklif etməyə çalışırlar.

Dialoq həm də bilik və rasionallıq strukturunun bir hissəsidir və sırf subyektiv deyil, intersubyektivdir (Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab, 7 may 2008).

D. Popescu (2016) öz araşdırmalarında mədəniyyətlərarası dialoqu dəstəkləmək üçün cəmiyyətdə xüsusi siyasətlərin olmamasını mədəniyyətləşməyə səbəb olan cəhət kimi vurğulayır (Popescu, D., 2016). *.Akkulturasiya* bir anlayış olaraq mədəniyyət, psixoloji və davranış dəyişikliklərinin ikili prosesini təmsil edir. Berry J. (2005) və D. Bohm (1998) qeyd edirlər ki, müxtəliflik və xüsusilə mədəni müxtəliflik mədəniyyətlərarası təmas vəziyyətlərində fərdlərin davranışına, münasibətinə və şəxsiyyətinə böyük təsir göstərir (Berry, J., W., 2013).

Son tədqiqtalar sübut edir ki, dialoq *hermenevtikanın* əsas açarlarından biridir və məhz bu qapını açmaqla digər mədəni və dini ənənələrin mətnlərinin və ya keçmiş hadisələrin və öz ənənəmizin mətnlərinin anlayışları ilə tanış olmaq olur (UNESCO=CEPES, 2011).

Bu məqsədlə Avrasiya təhsilində tədrisin məqsədi ayrı və təcrid olunmuş birgəyaşayış yolu ilə mədəniyyətlərin qorunub saxlanması olan multikulturalizmdən fərqli olaraq, mədəniyyətlərarası dialoq anlaşma və qarşılıqlı əlaqəni təşviq edərək müxtəlif mədəniyyətlər, icmalar və insanlar arasında əlaqə və ümumi zəmin yaratmağa çalışır.

Şəkil 1. Avroasiya təhsilində mədəniyyətlərarası dialoqun ölçü sahələri (YUNESKO 2018)

Şəkildən məlum olur ki, Avrasiya konteksti bir nümunə olaraq mədəniyyətlərarası dialoqun yaranmasında bir yol xəritəsi təqdim edir (şəkil 1.).

Tədrisin *"interaktivliyi"* bu dialoqun təməl anlayışıdır. Bundan əlavə, o, ikitərəfli söhbətləri asanlaşdırmaqla münasibətləri yaxşılaşdırmağa kömək edir ki, bu da öz növbəsində müxtəlif mənşəli insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya kömək edir. Avrasiya təhsili auditoriyada mədəniyyətlərarası səriştə və özünə inam yaratmağın beş yolunu təqdim edir:

- *tələbələrə öz şəxsi kimlikləri və mədəniyyətləri haqqında fikirləşməyə imkan vermək*
- *kiçik qruplarda düşünüb-qoşalaşamaq-paylaşmaq üsulunu həyata keçirmək*
- *sinifinizin dizaynını yenidən təşkil etmək*
- *somanda qurmaq üçün dərs planlarına fəaliyyətlər daxil etmək*

(UNESCO=CEPES, 2011).

Tədqiqatlar göstərir ki, müsbət qarşılıqlı əlaqənin artırılması və mənfi qarşılıqlı əlaqənin azaldılması sinif mühitini, eləcə də tələbələrin akademik və davranış nəticələrini yaxşılaşdırır. Bu məqsədlə, qruplar arasında mədəniyyətlərarası dialoq təlimdə sosial birliyi və fərqlər arasında positiv ruhu təşviq etmək üçün öz potensial dəyərini artırır (Berry, J., W., 2013; UNESCO=CEPES, 2011; Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab, 7 may 2008).

Qarşılıqlı anlama mədəniyyətlərarası dialoqun ən vacib elementidir. Bundan əlavə, mədəniyyətlərarası dialoq ikitərəfli söhbətləri asanlaşdırmaqla münasibətləri yaxşılaşdırmağa kömək edir, bu da öz növbəsində müxtəlif mənşəli insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı təşviq edir. Bu elemnt dialoqun produktivliyini və problemin həllində hər iki tərəfin kompromisə gəlməsini təmin edir. Konfliktələrin həlli qarşılıqlı anlama sayəsində uğur

qazanır və bir sıra çətinliklərin dərhal həll olmasında ümumi bir fikrə gəlir (Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab, 7 may 2008).

Bir-birinə hörmət bəsləmə psixoloji nöqteyi nəzərdən mədəniyyətlərarası dialoqun qurulmasında vacib bir etik mədəniyyətdir. Qəraraların qəbul olunmasında razılaşma, öz fikrindən başqa digərlərin fikrinə hörmətlə yanaşma, konfliktlərin həllində hörməti nümayiş etdirmək üzrə bir sıra fəaliyyətlərin tətbiqi tədrisin ən vacib bir planına çevrilmişdir.

Mədəniyyətlərarası dialoqun yaranmasında *dəyərlərə hörmət və paylaşmaq* ən unkal kompetensiyadır. Mədəni dəyərlərə hörmət və paylaşmaq, komanda işinə və ya fərdiyyətçiliyə vurğu, zamanın faydası, gender rolları və bərabərliyə dair baxışlar, iyerarxiyaya hörmət, qeyri-müəyyənliyə münasibət, iş etikası və uğur qavrayışları daxildir. Bu dəyərlərin qazanılması Avroasiya məkanında bir prioritet olaraq ölkənin nüfuz qazanmasında bir kontekstual ölçü meyarına çevrilmişdır (Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab, 7 may 2008).

Məlumdur ki, getdikcə daha çox insan öz çoxsaylı mədəni mənsubiyyətlərini idarə etməyi öyrəndikləri *"multikultural"* reallıqda yaşayır. Biz dünyada ən yaxşı təcrübələri nəzərə alaraq mədəni mühitimizi sürətlə dəyişir və getdikcə şaxələndirir.

Struktur təməl ölçüsü kimi, *mədəni müxtəliflik* mədəniyyətlərarası dialoqun ən vacib bir tələb kimi milli və digər azlıqların fərqli mədəni kimliyə daxil olmasını təmin edir. Bir insanın mədəniyyəti dəyər sistemləri, sağlamlıq inancları və davranışları və ünsiyyət üslubları ilə sıx bağlıdır.

Mədəniyyətlərarası dialoqda multikultural səriştənin qazanılması ən vacib amildir. Bu baxımdan multikultural səriştənin üç əsas sahəsi vardır:

- *öz dünyagörüşü haqqında məlumatlılıq,*
- *mədəni cəhətdən fərqli müştərinin dünyagörüşü haqqında bilik*
- *məlumatlılıq və mədəni baxımdan uyğun müdaxilə strategiyalarından istifadə.*

Mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə ilə bir insanın niyyətləri və hərəkətləri yanlış qiymətləndirilə bilər. Hər bir tərəf qarşılıqlı əlaqəyə xüsusi təcrübələr, şəxsi və ünsiyyət üslubları gətirirBundan əlavə, qloballaşmanın mədəni təsirləri, bütün dünya regionları arasında artan qarşılıqlı asılılığı artırır və əldə olunan nailiyyətlər nəticəsində insan cəmiyyətinin mühüm şərtinə çevrilir. O, iki aspektdə izləyir; oxşarlıqlar və fərqlər, mədəni fərqliliklər sistemini kəşf etmək üçün interaktiv subjunktivliyi təşviq edir.

Mədəni müxtəkliflik mədəniyyətlərin, irqlərin və etnik mənsubiyyətlərin, xüsusən də azlıq qruplarının üstünlük təşkil edən siyasi mədəniyyət daxilində fərqliliklərinin xüsusi etirafına layiq olduğu fikirləri təşviq edir.

Ayrı-seçkiliyə qarşı olan tələbinin nəzərə alınması demokratik diskursun ən qədim və ən fundamental formasıdır, dialoq rədd edilmə, zorakılıq və populizmə qarşı antidotdur.

Mədəniyyətlərarası dialoq təkcə uyğunlaşma probleminə deyil, həm də etik problemə çevrilir. Bütün digər mədəniyyət formaları kimi etik prinsiplər də insan tərəfindən istehsal olunur və mədəni şəkildə ötürülür. Fərqli mədəniyyətlərlə mədəniyyətlərarası təmasda olmaq, biz insanların yalnız öz mədəniyyətlərini yaşayıb təbliğ etməsindən daha obyektiv fikir əldə edirik. Digər mədəniyyətlərin öyrənilməsində insanlar bizim təcrübələrimizdən öyrənə bilər və dialoq prosesində müxtəlif ənənələr və inanclar mənimsəniləcək və ya mənimsəyər (Berry, J., W., 2013).

Əsas struktur imkanlar ölçüsü hesab edilən *sosial əlaqələrin inkişafı* mədəniyyətlərarası dialoqların tətbiqi sahəsində çoxsaylı inkişaf imkanlar və irəliləyişlər təklif edir; dialoqda iştirak etmək və iştirak etmək istəyən bütün iştirakçılara bərabər hüquqlar təmin edir. Aydındır ki, dialoq iştirakçıları, fərdlər, qruplar, etniklər, insanlar və dövlətlər, bölgələr, millətlər arasında - mədəni fərqliliklərin hörmətini qazanmaq baxımından kəşfiyyat xarakterli araşdırma və ümumi dil tapmağa yönəlmiş yoldur (Kohli, K., D., and Pareek, U., 1985).

Digər struktur təməl ölçüsü olan *sosial-iqtisadi əlaqələrin* mədəniyyətlərarası dialoqda qurulması iqtisadiyyatın sosial elm, sosial davranış arasındakı əlaqəyə diqqət yetirir. qoludur. *"Sosial iqtisadiyyat"* termini təkcə güclü sosial missiya ilə idarə olunmayan, həm də iqtisadi cəhətdən səmərəli olması nəzərdə tutulan bütün biznes fəaliyyətlərinə aiddir. Buraya qarşılıqlı cəmiyyətlər, qeyri-kommersiya assosiasiyaları, kooperativlər, fondlar və geniş fəaliyyət sahələrini əhatə edən sosial müəssisələr daxildir. Sosial iqtisadiyyat, ilk növbədə, cəmiyyət daxilində sosial proseslər və iqtisadi fəaliyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqə ilə məşğul olur. Bu münasibətə görə hər bir cəmiyyətin öz iqtisadiyyatı var və hər bir iqtisadiyyat cəmiyyətin ehtiyaclarını və mədəni atributlarını, eləcə də yaşadığı sivilizasiyanın əsas əlamətlərini əks etdirir (Kohli, K., D., and Pareek, U., 1985).

Mədəniyyələrarası imkanlar ölçüsünə dail olan ilk element *xarici qruplarla münasibətin qurulmasıdır.* Bu qrup üzvlərinin bir-birlərinə müsbət baxışları olmalıdır və burada hər bir qrup üzvünə üstünlük verilir. Xarici qrupa müxtəlif r institsional təşkilatdan üzvlər daxil ola bilər, yəni bu qrup hər kəsdən ibarət ola bilər. Xarici qruplara mənfi münasibət olduqda bu qrup üzvlərinə münasibət də aşağı rəftarda olur. Qrup üzvləri təşkilatda ümumi müxtəlifliyi artırmağa və fayda verməyə kömək edə biləcək unikal perspektivlər və təcrübələr gətirə bilər. Buraya gündəlik artan innovasiya vasitələr, yeni və innovativ ideyalar təqdim edə bilərlər (Kohli, K., D., and Pareek, U., 1985).

Digər mədəniyyətlərarası imkanlar ölçüsünə *sosial inklüzivlik* elementi daxildir. Sosial inkluzivlik fərdlərin və qrupların cəmiyyətdə iştirak etdiyi şərtlərin təkmilləşdirilməsi prosesidir - onların şəxsiyyətləri əsasında imkanları və ləyaqətlərinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Sosial inklüzivliyin artırılması yollarına aşağıdakı sahələr daxildir:

- *Sosial inklüzivliyin mümkün olduğuna inanmaq*
- *Gənclərin həvəs göstərdiyi fəaliyyətləri müəyyənləşdirmək*
- *Yeniyetmələrin güclü tərəflərini və imkanlarını müəyyənləşdirmək və digərlərinə çatdırmaq*
- *Fəaliyyət planı yaratmaq*
- *Yeniyetmə və gəncləri seçim etməsinə imkan yaratmaq.*

Sosial inklüzivlik mədəniyyətlərarası dialoqda insanın ləyaqəti, təhlükəsizliyi və daha yaxşı həyat sürmək imkanını paylamaq üçün vacibdir. Fərdlərin cəmiyyət daxilində bağlılığını və dəyərli olduqlarını hiss etmələrinə imkan yaratmaq lazımdır. Sosial inkiluzivlik müxtəlilf fərqlərə olan dəstək mexanozmini təyin edir və insanların yaşadığı cəmiyyətdən bir sosial fərd olaraq təcrid olunması ilə mübarizə aparmağı zəruri etmişdir (UNESCO=CEPES, 2011).

Sosial inkluzivlik təkcə cəmiyyətdə iştirak etmək, ayrı-seçkilikdən və əlverişsizlikdən azad olmaq yox, eyni zamanda Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və bir sıra müqavilələrdə təsbit olunmuş əsas insan hüququdur.

Digər mədəniyyətlərarası imkanlar ölçüsünə *hüquqlar və azadlıqların* olması daxildir. Avroasiya ölkələri üçün buraya birgə yaşamaq imkanı əldə edən insanın ayrı-seçkilik və təzyiq olmadan öz icmasının mülki və siyasi həyatında iştirak etmək hüquqlarına aid olması daxildir. Hər bir vətəndaş və siyasi hüquqları vardır və bunlara səsvermə hüququ, şəxsi toxunulmazlıq hüququ, söz azadlığı və işgəncədən azad olmaq kimi hüquq və azadlıqlar daxildir.

Mədənitlərarası dialoqda azadlıq hüququnun qorunması daim müşahidə olunmalıdır. Buraya söz və ifadə, sərbəst fikir, toplaşma, birləşmə və ya birlik və ya kooperativlər, hərəkət və yaşayış azadlıqları daxildir. Buraya istənilən peşə və ya məşğuliyyətlə məşğul olmaq hüququ da daxildir.

Digər istismar əleyhinə hüququ daxildir. Bu hquqlar dialoqun səmərəli yaranmasında cəmiyyətdə olan məcburi və uşaq əməyinin bütün formalarını tənqid edir və ən qorxulusu, insan alverini qadağan edir (Kohli, K., D., and Pareek, U., 1985).

Nəticə

Beləliklə, mədəniyyətlərarası dialoqların öyrənilməsində Avroasiya modeli cəmiyyətdə insan hüquqlarına, demokratiyaya və qanunun aliliyinə hörmətin əsasını təşkil edən münaqişələrin qarşısının alınması və həlli alətidir.

İstər Şərqi Avropa ilə Asiya arasında, istərsə də digərləri arasında millətlər, eyni qalır. Millətlər arasında mədəniyyətlərarası şüurun inkişaf etdirilməsi tələbi, tədqiqat əməkdaşlığı və proqram inkişafı vasitəsilə sərhədləri aşır. Qeyd olunan qlobal dəyişikliklər bibütün sahələrdə gündən-günə artan beynəlxalq mobilliyi, mübadiləni və multikulturallığı qəbul edərək təhsil səviyyəsində mədəniyyətlərarası anlaşmanı inkişaf etdirmək üçün yollar açır və mədəniyyətlərarası vətəndaşlara çevrilməsində effektiv gözləntilər təqdim edir.

Mədəniyyətlərarası dialoq dünyaya baxış, mədəni ənənələr və qavrayışlar arasında oxşarlıqlar və fərqlər haqqında anlayış və öyrənmə təklif edir. O, fərqi və mədəni fərqliliyi ifadə edir, körpülər qurur və xüsusilə fərdi mədəniyyət sahələrində ən yaxşı təcrübələri bölür və seçir. Bundan əlavə, o, sosial fərqliliklərə və sosial dəyərlərə münasibətdə demokratik liderliyi öyrənməyə imkan verir, bunun vasitəsilə sosial birliyi formalaşdırır və yeni əməkdaşlıq layihələrinin və insanların və millətlərin inkişafının birləşməsini üzə çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

Berry, J., W., 2013. Research on multiculturalism in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(6) pp. 663-75. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.09.005

Bohm, D., 1998. On dialogue. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*, 14(1), pp. 2-7. https://doi.org/10.5840/thinking199814112 Council of Europe, 2008. *White paper on intercultural dialogue*. Living together as equals in dignity. [pdf]. Available at: <http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf > [Accessed on 2 August 2016].

UNESCO=CEPES. Conference Proceedings:Eurasian Inter.university Dialogues on Cooperation for Higher Education Development, Bucharest,!2011,!1=58.

Kohli, K., D., and Pareek, U., 1985. Managing conflict and collaboration. New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co.

Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ Kitab – "Ləyaqətlə bərabərhüquqlu birgə yaşama" Azərbaycan Republikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Strasburq, 7 May 2008-ci il s.3-58

Popescu, D., 2016. Nation, communitarianism, peace and globalization: A vulnerable relationship. Eurasian Journal of Social Sciences, 4(4), pp.61-69. https://doi.org/10.15604/ejss.2016.04.04.005